

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בלק, תשס"ט
מספר 816מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בלעם – אדם מסוכסך עם עצמו

בתוך סיפור קללות בלעם שנהפכו לברכות מוקדשת תשומת לב רבה להכנות לקראתן. בפירוט יוצא דופן מתארת התורה כיצד בלק מזמין שוב ושוב את בלעם, ובלעם משוחח שוב ושוב עם הזקנים שנשלחו אליו, וגם ה' שואל אותו מדי פעם מה מתרחש בביתו.

זאת ועוד: כאשר סוף סוף יוצא בלעם לדרך, מתרחש נס שכמעט אין כמותו במקרא כולו: מלאך ה' עומד בדרכו של בלעם. בלעם אינו רואה אותו, קוצף על אתונו המבוהלת, והיא פוצה את פיה ומשוחחת אִתּו בלשון בני אדם. חשוב להעיר שמצד רצף ההתרחשויות אין למאורע זה השפעה נראית לעין, שכן בלעם ממשיך בדרכו אל בלק.

מה פשר הדברים? מה פשר הכניסה לפרטי פרטים של ההזמנה מצד בלק וההתלבטויות המרובות לפני ביצועה? ומה פשר דיבורה של האתון?

נראה שהכתוב רוצה להאיר לנגד עינינו את דמותו של בלעם. בלעם הוא אדם גדול, והתקשורת שלו עם ריבונו של עולם כה זמינה עד שהוא יכול לומר לאנשים שבאו אל ביתו:

לִינּוּ פֶה הַלִּילָה וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם דְּבַר פְּאֶשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֵלַי (כב:ח); וְעַתָּה שָׁבוּ נָא כְּזֶה גַם-אִתְּם הַלִּילָה וְאֲדַעַה מֵה-יִסֵּף ה' דְּבַר עָמִי (ט).

ובלעם ער למציאות: "אם-יִתֵּן-לִי בָלֶק מְלֵא בֵיתוֹ פֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעַבֵּר אֶת-פִּי ה' אֶל-לִהִי לְעֲשׂוֹת קְטָנָה אוֹ גְדוֹלָה" (יח).

ואולם הנקודה העיקרית שמדגישה הכתוב היא שלבו של בלעם מושכו לקלל את העם, ובלעם אינו יכול לעצור בעד תשוקותיו. בלעם איננו צבוע. הוא קרוע. הוא מסוכסך עם עצמו. בלבו מתחוללת מלחמה בין הצד היודעי, המבין ואף הרוחני ובין מידותיו המקולקלות – שנאתו, רדיפת הכבוד שלו וחדמנותו. נראה שפרויד היה מגדיר את המלחמה הזו "מלחמה שבין ה'אני' העליון ובין ה'ליבידו'; בין הצד הנעלה ובין הצד הבהמי".²

נעקוב אחר התהליך שעובר בלעם. בלק שולח שליחים לבקש ממנו לקלל את העם שיצא ממצרים. הבקשה מלווה בחנופה: "כִּי יְדַעְתִּי אֶת אֲשֶׁר-תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר" (ו). בלעם מציע לשליחי בלק ללון בביתו, ובינתיים הוא יקבל מסר אלוקי אם יוכל להיעתר לבקשת בלק. תשובת ה' בלילה ברורה וחד-משמעית: "לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת-הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא" (יב). עם בוקר מודיע בלעם לשליחים: "לָכֵן אֶל-אֲרָצְכֶם כִּי מֵאֵן ה' לְתַתִּי לְהִלָּךְ עִמָּכֶם" (יג). בלעם מעלים מהם את היותו של העם מבורך ותולה את הסירוב בה': אני הייתי רוצה ללכת אתכם, אך מה אעשה וה' גזר עליי.

בדיווח לבלק השליחים אינם מדייקים, והם תולים את הסירוב בבלעם: "מֵאֵן בְּלַעַם הִלָּךְ עִמָּנוּ" (יד). בלק מעריך שכנראה בלעם מעוניין בשליחים מכובדים מהם ואולי אף בהבטחה

¹ מלבד אתונו של בלעם התורה מספרת רק על הנחש שדיבר אל האישה בגן-עדן.

² ואולי זה מקומה הסמלי של האתון בסיפור.

מפורשת לגמול ראוי. לכן הוא שולח שרים נכבדים מהראשונים ומבטיח: "פִּי-כַבֵּד אֶכְבְּדֶךָ מְאֹד וְכָל אֲשֶׁר-תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה" (יז).

אכזבתו של בלעם והמלחמה הפנימית המתחוללת בקרבו מתבטאים היטב בתשובתו לשליחי בלק המכובדים. מצד אחד הוא יודע היטב שהוא חסר אונים מול ה': "אִם-יִתֶּן-לִי בָּלַק מְלֶאכֶת בֵּיתוֹ פֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעֵבֶר אֶת-פִּי ה' אֶל־לִהְי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוּלָה", אך מצד אחר, למרבה הפתעתו של הקורא, מנסה בלעם לבדוק אולי בכל זאת: "וַיַּעֲתָה שָׁבוּ נָא בְּזֶה גַם-אַתֶּם הַלֵּילָה וְאֲדַעַה מֶה-סֵּף ה' דִּבֶּר עִמִּי" (כב:ט).

ואכן, "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו"³. ה' נענה לבלעם ומאשר את הליכתו. בלעם משתוקק ללכת ומתלהב: "וַיִּקֶם בְּלַעַם בַּפֶּקֶר וַיִּחַבֵּשׁ אֶת-אַתְנֹו וַיִּלְךָ עִם-שְׂרֵי מוֹאָב" (שם:כא).

על סיפור האתון אצטט מתוך דבריו הנאים של הדרשן ב"ילקוט מעם לוֹעֶז"⁴:

ומכאן אנו למדים עד היכן הגיעה רשעתו של בלעם הרשע ותשוקתו הגדולה לעשות רע לישראל. שהרי ראה הסימנים האלה. ואין לך אדם בעולם שהיה רואה הסימנים האלה ולא היה נותן דעתו עליהם והיה חוזר מדרכו. ובפרט בלעם שהיה הולך הרבה אחרי נִיחוּשִׁים וְהִיָּה רָגִיל בְּכִיוּצָא בָהֶם. ובכל זאת לא נרתע לאחור בתחילה, כשאתונו נטתה מן הדרך הישרה והלכה בדרך עקומה. אחר כך כשלחצה רגל בלעם אל הקיר, שכל זה היה רמז שהוא יעצור רגלו מלכתו מפני שאין הקב"ה רוצה בהליכתו. והנס הגדול ביותר שאתונו התחילה לדבר. והיה צריך להוציא מלבו הרעה הגדולה הזו שזמם לעשות, לילך ולקלל את ישראל נגד רצון הקב"ה... ולכל הפחות על הדיבור הזה (דיבור האתון) שהיה עניין יחיד בעולם היה צריך לתמוה ולהשתומם. והוא לא נתן דעתו לכך כאילו אין זה כלום בעיניו, והתחיל להתווכח עם החמור כדבר איש אל רעהו. אלא שאכזריותו הייתה רבה כל כך ושחיתות טבעו ותאוות הבצע שלו גדולים כל כך, שרצה לקלל את ישראל עד שלא חשב בכל אלו הדברים.

הדרשן עמד כאן על הפער שבין יכולתו של בלעם לפענח את המסר ובין רצונו העז ללכת ולקלל את ישראל.

בעקבות קריאה זו של סיפור בלעם אפשר להבין מדוע חז"ל מגדירים את ההבדלים בין בלעם ובין אברהם אבינו דווקא בתחום המידות (אבות ה, כב):

כל מי שיש בו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

גם עצתו של בלעם למדיין שבנותיהם יזנו עם בני ישראל (במ' לא:טז) תואמת את נטיית לבו ליצרים ולתאוות. בלעם מכיר את כוחו של היצר, שכן הוא נענה לו בכל לבו.

ד"ר יעל צהר
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>.
כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת:

listserv@vm.biu.ac.il . אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-I firstname lastname כאשר first-name ו- last-name הינם

השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

³ דברי חז"ל על הסכמתו של הקב"ה להליכת בלעם עם השליחים – במדבר רבה כ, יב.

⁴ ילקוט מעם לוֹעֶז, אוצר האגדה הפירושים וההלכה על תורה נביאים כתובים, חיברו בלשון לאדינו הדיין המצויין רבי יצחק מאגריסו זצ"ל מגדולי רבני קושטא. מתוך מהדורת ירושלים תשכ"ח, סימן נה, עמ' רפ"ג.

